

Samo Korelec

Primer analize naglasnega verza Dragotina Ketteja

objavljeno v:

Darja Pavlič (ur.): *Slovenska poezija. Obdobja 40*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2021.

<https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-40/>

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2021.

Obdobja (e-ISSN 2784-7152)

PRIMER ANALIZE NAGLASNEGA VERZA DRAGOTINA KETTEJA

Samo Korelec

Ljubljana

samokorelec@gmail.com

DOI:10.4312/Obdobja.40.195-201

Prispevek se ukvarja s primerjalno verzološko analizo Kettejeve pesmi *Zaprta so njena okenca*. Za analizo Kettejeve pesmi uporabljam teorijo derivacije, ki jo razvijata Korčagin in Plungjan v svojih delih. Osredotočam se na tip naglasnega verza, ki so ga ruski verzologi poimenovali dolnik. Dolnik se je v slovenski poeziji pojavil v romantiki (pri Prešernu) pod vplivom nemških vzorov in kasneje doživel produktiven razvoj v poeziji realizma in poeziji pesnikov moderne. Pesniki moderne so oblikovali svoje nove verzne vzorce na podlagi prejšnjih obdobj, ki so jim dodajali svoje variacije.

moderna, simbolizem, dolnik, naglasni verz, verzologija

The article deals with a comparative versological analysis of Kette's poem *Zaprta so njena okenca* (Closed are her small windows). In order to analyse Kette's poem, I draw upon the theory of Korčagin and Plungjan. I focus on the type of accented verse that Russian versologists have named *dolnik*. The *dolnik* appeared in Slovene poetry in Romanticism (Prešeren) under the influence of German models and later experienced a productive development in the poetry of realism and especially poets of the Moderna. The Moderna poets designed their new verse patterns based on previous periods, adding their own variations.

Moderna, symbolism, *dolnik*, accentual verse, versology

1 Uvod

Verzi nastajajo v skladu z določenim verzifikacijskim sistemom. Verzifikacija je, povedano preprosteje, način gradnje oz. organizacije verza v določeni pesmi ali določenem obdobju. Poimenovanje verza dolnik prihaja iz ruske literarne teorije; beseda dolnik izvira iz besede *доля*, kar v ruščini pomeni 'del'. Dolnik je verz, ki se oblikuje v naglasnem verzifikacijskem sistemu. Poezija, napisana v naglasnem verzem sistemu, temelji na številu naglasov v verzu, osnovni gradnik verza pa je podobno kot v silabotoniki binarna opozicija med naglašanim in nenaglašanim zlogom. Osnovni gradnik naglasnega verza dolnika je *доля*, ta del pa ima za svoje jedro ikt oz. naglašen zlog, za katerim sledijo nenaglašeni zlogi. Osnovni gradnik oz. del je torej sestavljen iz naglašene zloga in nenaglašenih zlogov. Tudi stopice v zlogovnonaglasnem sistemu so podobno kot *долу* sestavljene iz naglašene zloga in nenaglašenih zlogov. Jamb je zaporedje nenaglašene in naglašene zloga oz. kot ga označujemo v verzologiji: U – . Razlika med stopico in *долей* je v tem, da je število

nenaglašenih in naglašenih zlogov v stopici točno določeno (v jambih in trohejih en, v daktilih, amfibrah in anapestih pa dva), medtem ko je mediktni interval v naglasnem verzu svobodnejši. Deli (*donu*) v naglasnem verzu so lahko dvozložni ali večzložni, med ikti pa lahko število nenaglašenih zlogov variira od 1 do 2, v vzglasju ali izglasju od 0 do 2, celo do 3. Opazimo lahko, da si zlogovnonaglasni verzni sistem in naglasni nista tuja, zato ju je večkrat težko ločiti, kar je razvidno tudi na primeru Breznikove interpretacije Prešernovega naglasnega verza v pesmi *Nezakonska mati*. Breznik (1938: 252–253) je o tolmačenju verza zapisal:

Jedro stopice je njen krepki del. Kolikor naglašenih zlogov je v vrstici, toliko stopic šteje. Od krepkega dela je odvisna tehtnost stopice, od šibkega dela hitrost govora. Šibki del more odpasti in nastane premolk (A) n. pr.:

– U U | – ^ U || – U U || –
– U U || – U U || – ^ U || –

Meni nebo || odprto se zdi,

Kadar se v tvoje ozrem || oči. Prešeren. (Breznik 1938: 252–253)

Breznik meni, da gre v Prešernovi pesmi *Nezakonska mati* za zlogovnonaglasno pesem, ki jo pojasnjuje z uvajanjem pavz. Tovrstna teorija je dobro poznana zaradi knjige ruskega verzologa Šengelija (1960: 11), ki trdi, da so pavze tiste, ki lahko nadomeščajo nenaglašene zloge, s tem pa verz ohranja stopiško strukturo. Breznik je s svojim razumevanjem Prešernovega naglasnega verza blizu taktometrični metodi, ki so jo uvajali nekateri ruski verzologi. Študije dolnika so se začele kot študije pavz, ki naj bi se pojavljale v tem verzu. Dolnik je v knjigi *Simbolizem* Andreja Belega iz leta 1909 poimenovan tudi kot pavznik in je opredeljen kot verz, pri katerem ritem nastaja z rabo pavz. Njegove ugotovitve sta kasneje razvijala še že omenjeni Šengeli (1960: 11) in Kvjatkovski (2008: 53).

Razlika med naglasnim in zlogovnonaglasnim verzom naj bi bila, kot piše Bjelčevič (1996: 150): »1. Zlogovnonaglasna merila imajo spremenljivo vzglasje, precej stabilne mediktne intervale in konstantno izglasje; 2. Naglasni verzi pa težijo k stabilnemu vzglasju, imajo spremenljive mediktne intervale, težnja k stalnemu izglasju pa je bolj izrazita v četvercu kot v trinaglasnem verzu.« Poudariti je treba, da imajo v skladu z Bjelčevičevo analizo, ki jo navaja po Pretnarju (1980: 63), zlogovnonaglasni verzi stabilne mediktne intervale. Če je po Pretnarjevi analizi v slovenski poeziji krajšanje in daljšanje stopice šele lastnost moderne, je v ruski poeziji tovrsten postopek opazen že v delih klasicistov, npr. pri Gavrili Deržavinu v pesmi *Kalin* (Снегирь), ki jo navajam:

Что ты заводишь песню воену	– U U – U – U U – U
Флейте подобно, милый снегирь?	– U U – U – U U –
С кем мы пойдем войной на Гиену?	– U U – U – U U – U

(*Kalin*, Deržavin)

V pesmi gre za regularno menjavo daktila in troheja oz. okrajšavo daktila, saj je vsak verz sestavljen iz daktilske stopice in okrajšane daktilske stopice, ki ji sledi cezura. Tudi druga polovica verza je sestavljena po istem vzorcu, le da imamo na koncu verzno mejo. Pesem bi lahko interpretirali kot zlogovnonaglasni verz, saj je

v njej več konstant (npr. stopica, cezura, izosilabičnost), kar pa je prej značilno za zlogovnonaglasni verz. Vendar so nekateri verzologi (Korčagin 2017: 20; Gasparov 2004: 70) mnenja, da gre v tej pesmi že za dolnik, ki nastaja s krajšanjem stopice pred cezuro oz. cezurnimi efekti.¹ V ruskem pesniškem korpusu je verz pesmi interpretiran kot daktil s krajšanjem stopice pred cezuro. Pesem tako dobi strukturo dolnika, saj je mediktni interval spremenljiv. Pomembno je, da so mediktni intervali, ki so posledica cezurnih efektov (krajšanja, daljšanja), spremenljivi.

2 Dolnik pri Ketteju

Mnenja o začetku in koncu simbolizma v Rusiji so deljena. Danes je najbrž najbolj sprejeto mnenje, da se simbolizem ali srebrni vek začenja nekje okoli leta 1890 in konča s smrtjo Aleksandra Bloka oz. umorom Nikolaja Gumiljova leta 1921. Slovenska moderna se začne nekoliko kasneje leta 1899 in konča leta 1918, vendar gre za kronološko skoraj istočasni literarni obdobji. Do razcveta naglasnega verza v Rusiji pride v obdobju simbolizma. Sodeč po podatkih Gasparova se dolnik pojavi v ruski poeziji že v začetku 19. stoletja, a je pesmi, napisanih v tem verzu, zelo malo. Gre torej za zanemarljivo majhno število, ki pa se je v letih 1890–1924 znatno povečalo, zato imamo v tem obdobju od analiziranih 2438 pesmi že 163 pesmi, napisanih v dolniku (Gasparov 1974: 47). Tudi v slovenski poeziji moderne se porast naglasnega verza zgodi v približno enakem času kot v Rusiji, to je ob koncu 19. stoletja.

Naglasni verz Prešerna in z njim slovenske romantične poezije izhaja iz nemške romantike in prevodov nemške poezije v slovenščino. Pretnar (1997: 55) kot primer prevzemanja nemške tonike navaja Jarnikov prevod Schillerjeve balade *Graf von Habsburg*, po katerem se zgleduje tudi Prešeren. Naglasni verz Prešerna je vezan na balade (*Ribič, Zdravilo ljubezni*), romanco (*Ženska zvestoba*) in pesmi (*Nezakonska mati, Pevcu*) (Pretnar 1997: 55). Podobno je bilo v Rusiji. S porastom žanra balade, ki je nastajal pod nemškim vplivom, se je v ruski romantični poeziji začelo iskanje novega verznega izraza (Gasparov 1974: 55). Ker so se Rusi v svojih iskanjih zgledovali po Nemcih, so poskušali v svojo poezijo prenesti nemške verzne vzorce.

Slovenska moderna se naveže na Prešernove zglede toničnega verza, a jim doda tudi nove vzorce. Pomembno je poudariti, da so pesniki v romantiki, v kateri se začne naglasni verz vzpostavljati, še vedno precej pod nemškim vplivom, v simbolizmu pa je prisotno večje eksperimentiranje z zlogovnonaglasjem, ki vodi do naglasnega verza. Pri Ketteju imamo najlepše primere tovrstnih eksperimentov, saj je pri njem najlepše razvidno, da je predvsem mojster zlogovnonaglasja, iz katerega hote ali nehote prehaja v naglasni verz, kot bo predstavljeno v nadaljevanju.

3 Poskus analize Kettejeve pesmi: dolnik na dvozložni osnovi?

V tem razdelku navajam poskus rekonstrukcije silabotoničnega verza iz naglasnega verza po novi teoriji, ki jo razvijata Korčagin in Plungjan. V ruski verzologiji obstajata dva pogleda na dolnik, prvi je bližje statistični metodi, ki se ukvarja

¹ Za opis pojma cezurni efekt gl. Korčagin (2017: 20).

s klasifikacijo verzov, in jih kategorizira s pomočjo velikega vzorca preučenih pesmi. Začetnik tovrstne metode je bil Nikolaj Kolmogorov, njegov najznamenitejši učenec pa Gasparov. V osrčju druge, taktometrične teorije je razumevanje dolnika kot procedure, ki nastaja s postopki predelave metrične sheme, z ritmizacijo metrične sheme. Ta teorija dolnik razume kot verz, ki se razvije iz zlogovnonaglasnega, ki ga pesniki predrugačijo z različnimi postopki, najpomembnejša pa je teorija pavze. Šengeli (1960: 189), ki je bil eden od glavnih zagovornikov tovrstne teorije pravi, da je dolniku najbližje cezuiran zlogovnonaglasni verz. Šengeli (prav tam) navaja tovrsten primer iz *Kalina* Gavrile Deržavina: »Что ты заводишь \wedge^2 песню военну / Что ты заводишь нам песню военну«.

V prvem primeru, ki ima strukturo – U U – U // – U U – U, Šengeli prepoznava, da je cezura, pred katero stoji skrajšana stopica, drugačna kot tista, pred katero stopica ni skrajšana. V trohejsko stopico oz. okrajšano daktilsko stopico lahko dodamo en zlog, kot je to razvidno v drugem primeru, pa bo ritem pesmi ostal enak, saj zlog deluje podobno kot pavza ali premor, ki nastaja s krajšanjem stopice. Tovrstna pavza, ki nastaja zaradi skrajšane stopice, ni enaka pavzi, ki nastaja na cezuri, pred katero stoji cela stopica, niti ni enaka pavzi, ki nastaja na koncu verza v klavzuli. Če tovrstno dojetje pavze razširimo na notranjost verzov, lahko opišemo krajšanja stopic kot način ustvarjanja premorov in ritmizacije metrura. Primer iz Šengeli (1960: 197): »А он по студенным \wedge росам U – U U – U \wedge – U«³.

Šengelijeva teorija je naletela na hude kritike Gasparova, ki se nikakor ni strinjal v pojmom pavze, ki ga je v svojih knjigi razvil Šengeli. Gasparov mu je očital, da je njegova interpretacija samovoljna. Korčagin (2017) pa v svojem delu omenja eno dobro lastnost Šengelijeve teorije, ki je v tem, da je avtor videl dolnik kot dinamično strukturo in poskušal poiskati postopke, s katerimi nastaja ta struktura, zato je uporabljal termin pavze. Pavzo bi v tem primeru razumeli kot enega izmed postopkov ritmizacije toge strukture metrura in jo prištelili k postopkom, kot so atonizacija, tonizacija, transakcentuacija idr. Ali lahko na dolnik gledamo kot na derivat zlogovnonaglasnega verza, za nastanek katerega so ključni postopki ritmizacije metrura? Zanimivo se mi zdi, da tudi Bjelčevič meni, da naj bi naglasni verz oz. dolnik slovenske moderne nastal z eksperimentiranjem s trizložnimi merili, t. i. daljšanjem, krajšanjem (Bjelčevič 1997: 155). Ali je potemtakem možno, da dolnik v moderni nastaja tudi z modifikacijo zlogovnonaglasnih meril in je v osnovi zlogovnonaglasni verz oz. lahko ugotovimo, iz katerega merila nastaja? Poglejmo si Kettejevo pesem *Zaprta so njena okenca*:

2 Znak za pavzo, ki ga uporablja Šengeli.

3 Vidimo, da gre za shemo dolnika, ki bi jo drugače zapisali: 1 – 2 – 1 – 1

1. Zaprta so njena okenca	U – U U – U – U U	??
2. in ona spi božji sen.	U – U U – U –	??
3. A kje bi jaz spal, kako bi jaz spal?	U – U U – U – U U –	Amf5/Amf5
4. Pod milo nebo grem ven.	U – U U – U –	??
5. Tu ... tam ... se utrne zvezdica	U – U – U – U U	J8
6. kot solza iz oči ...	U – U U U –	J6
7. O krasni ljubezni šepečejo	U – U U – U U – U U	Amf
8. bleščeči tisoči.	U – U – U U	J6
9. Med njimi kot srebrn čoln	U – U U U – U –	J8
10. pa plove bledi ščip;	U – U – U –	J6
11. smehljajo se mu zvezdice,	U – U U U – U U	J8
12. ko skrrije se za hrib.	U – U U U –	J6
13. A da bi mojo znali bol	U U U – U – U –	J8
14. bleščeči tisoči,	U – U U U –	J6
15. od smeha bi jim padale	U – U U U – U U	J8
16. solzice iz oči ...	U – U U U –	J6

(Zaprta so njena okenca, Kette 1983: 74)

Kettejeva pesem je sestavljena iz štirih štirivrstičnih kitic. Verzi v pesmi kažejo težnjo po izosilabičnosti, torej so podobno dolgi. Glede na metrično strukturo so 5., 6., 8., 10., 12., 14. in 16. verz jamski, saj imajo vsi šest zlogov, večina jih ima tudi atonizacijo na 2. iktu, ki pa ga lahko razumemo tudi kot realiziranega, s tem pa dobimo strukturo U – U – U –. Verzi 9., 11., 13., 15. so J8 z atonizacijami 2. ali 1. ikta v 13. verzu. Trizložno vzglasje v primeru 13. verza se da pojasniti z atonizacijo 1. ikta, kot takega ga interpretiram tudi zato, ker imajo z izjemo tega verza vsi ostali enozložno vzglasje. Verzi, ki imajo strukturo J6 (10., 12., 14., 16.), so tudi rimani, njihova rima je vedno moška in prestopna, medtem ko verzi s strukturo J8 niso rimani, njihovo izglasje je krepko, če zadnji zlog razumemo kot atoniziran. Rima v pesmi je prestopna, njena struktura je XAXA, riman je vsak sodi verz v pesmi. Rima izkazuje tudi ambivalentnost, saj Kette naredi rimo z besedama: *tisoči*, oči v 6. in 8. verzu. To rimo razumem kot moško, saj gre v 8. verzu z besedo *tisoči* za atonizacijo zadnjega ikta, ki bi v primeru, da ga razumemo kot naglašenega, izkazoval moško izglasje oz. rimo na *-či*. Tovrsten način ustvarjanja rime ni nič novega, saj ga poznamo že iz prejšnjih obdobj. Če uporabimo tovrstni princip tudi za verze, ki izkazujejo daktilsko izglasje (vsi lihi verzi), bomo namesto tekočega dobili krepko izglasje: *okenca – zvezdica, šepečejo – padale*, kar pa se bo skladalo z metrično strukturo jamba. Vsi verzi v pesmi bi tako imeli konstantno moško izglasje. Če preštejemo število enozložnih intervalov med ikti, dobimo 11 enozložnih mediktih intervalov in šest dvožložnih intervalov med ikti. Trizložne intervale med ikti lahko razložimo s pomočjo atonizacije 2. ikta in jih razumemo kot enozložne (šest trizložnih intervalov). Če trizložne intervale razumemo kot enozložne in jih prištejemo k enozložnim, dobimo 18 enozložnih intervalov ter le šest dvožložnih. Lihe verze, ki niso rimani zaradi težnje pesmi h krepkemu izglasju, interpretiramo kot štiriiktne. V tem primeru gre v pesmi za regularno menjavo štiriiktih in triiktih verzov, ki kažejo strukturo J8/6. Pred nami je struktura baladne kitice. Bjelčevič (2015: 68) je mnenja, da gre

v pesmi za menjavo zlogovnonaglasnih in naglasnih verzov: prvi dve kitici naj bi bili naglasni, drugi dve pa zlogovnonaglasni. Moje mnenje pa je, da je treba obravnavati pesem v celoti in jo uvrstiti v en sistem. Pesem sam razumem kot naglasno, napisano v dolniku z dvozložno osnovo. Dolnik z dvozložno osnovo je termin, ki ga je uvedel Gasparov. Gasparov (2004: 160) razume pesmi, ki imajo večje število enozložnih mediktnih intervalov kot dvozložnih, kot poseben tip dolnika. Pomembno je, da je dolnik z dvozložno osnovo tesno povezan z nemško in angleško poezijo, saj je mediktni interval v nemški in angleški poeziji večkrat enozložen (Korčagin 2018: 724; Tarlinskaja 1993: 67). Nemški vzorci so vplivali na razvoj naglasnega verza slovenske romantike in imeli vpliv tudi na kasnejša obdobja.

Ostaja vprašanje, kako interpretirati verze, ki se ne skladajo z dvozložno jamsko strukturo. Tretji verz v pesmi lahko interpretiramo z rabo pojma cezure oz. krajšanja stopice na cezuri, enim od osnovnih postopkov, ki po Šengeliju (1960: 189) vodi od zlogovnonaglasja do dolnika. Če si ponovno pogledamo tretji verz Kettejeve pesmi:

3. A kje bi jaz spal, kako bi jaz spal U – U U – // U – U U – Amf5/Amf5
(Zaprta so njena okenca, Kette 1983: 74)

S tovrstno interpretacijo verza lahko ugotovimo, da gre za merilo amfibrah, pri katerem je stopica pred cezuro skrajšana za en zlog, enako kot tudi v klavzuli. Če v verz uvedemo breznaglasnico, se po Šengeliju (1960: 189) ritem verza ne spreminja, verz bi v takem primeru zvenel nekako takole:

A kje bi jaz spal, le kako bi jaz spal U – U U – U U – U U – Amf11

Do zdaj smo vse verze pojasnili kot derivate, nastale iz zlogovnonaglasnega merila, večina od njih nastaja iz jamba, eden pa je amfibraški, če ga razumemo kot cezuriranega. Seveda je cezura pojav, ki naj bi bil regularen in ponavljajoč se, tj. vedno na enakem mestu v verzu, a ker ima verz videz dvodelnosti in notranje rime, ga interpretiram kot cezuriranega in uporabljam termin cezurni efekti, ki ga predlaga Plungjan (2011: 49).

Vprašanje, ki ostaja odprto, je, kako interpretirati 1., 2., 4. verz, ki jih ne moremo pojasniti s tonizacijami, atonizacijami ali cezurnimi efekti. Plungjan (2011: 50) je mnenja, da je dolnik verz, ki nastaja kot derivat zlogovnonaglasnega verza, kar pomeni, da v dolniku lahko najdemo zlogovnonaglasno metrično strukturo. Do zlogovnonaglasne strukture lahko pridemo z uporabo postopkov predelave zlogovnonaglasnih meril. Plungjan uvaja termina sinkopiran (skrajšan) in razširjen verz, ki nastajata s krajšanjem ali daljšanjem stopice. Sinkopirane stopice najdemo praviloma v trizložnih merilih, razširjene pa v dvozložnih merilih. 1., 2. in 4. verz lahko v skladu s Plungjanovo teorijo razumemo kot jamske z razširitvami stopice, ki se dogajajo v drugi stopici. Te tri verze interpretiram v skladu s Plungjanovo teorijo razširitve stopice kot triiktne dolnike, ki imajo v svoji globlji strukturi jamsko merilo, na kar kažejo ostali verzi v pesmi.

4 Zaključek

Naglasni verz moderne naj bi nastal z modifikacijo predvsem trizložnih in manj dvožložnih zlogovnonaglasnih meril. Naglasni verz je tako povezan z zlogovno-naglasnim, saj iz njega izhaja oz. bi zanj lahko rekli, da nastaja z rabo principov zlogovnonaglasne verzifikacije in ustvarjanjem ritma v teh merilih. Ritmični postopki, kot so tonizacije, atonizacije, transakcentuacije, so postopki ritmizacije verza, ki mu dajejo podobo nemetričnosti. Z opisom postopkov ritmizacije lahko odkrijemo, na kakšen način nastajajo naglasni verzi in derivati katerih meril so. Z rabo metode derivacije lahko opravimo neke vrste rekonstrukcijo iz naglasne oblike do zlogovnonaglasne, ki se skriva v njej. Predstavil sem primer tovrstne rekonstrukcije s pomočjo teorije derivacije, ki jo razvija Plungjan. Analiza kaže, da je v osnovi Kettejeve pesmi, ki je napisana v dolniku, metrična shema J8/6, ki je verz baladne kitice.

Literatura

- БЕЛЫЙ, Андрей, 1994: *Символизм как миропонимание*. Москва: Издательство Республика.
- BJELČEVIČ, Aleksander, 1996: *Slovenski verz v obdobju moderne: metrika in ritmika*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- BJELČEVIČ, Aleksander, 2015: Kettejev verz, tradicija, inovacija in rojevanje slovenskega svobodnega verza. *Slavistična revija* LXIII/1. 61–87. Na spletu.
- BREZNIK, Anton, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje: Družba svetega Mohorja.
- ДЕРЖАВИН, Гаврил Р.: *Снигурь*. Викитека. [https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%A1%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D1%80%D1%8C_\(%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BD\)](https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%A1%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8%D1%80%D1%8C_(%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BD)) (dostop 20. 7. 2021)
- ГАСПАРОВ, Михаил Леонович, 1974: *Современный русский стих*. Москва: Издательство Наука.
- ГАСПАРОВ, Михаил Леонович, 2004: *Русский стих начала XX века в комментариях*. Москва: Издательство КДУ.
- КЕТТЕ, Dragotin, 1983: *Pesmi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- КОРЧАГИН, Кирилл, 2017: Типология Систем Стихосложения и Метрический Статус Дольника На Двусложной Основе. Корнелия Ичин (ur.): *Зборник Матице српске за славистику 92*. Нови Сад. 707–730. Na spletu.
- ПЛУНГЯН, Владимир, 2011: Мне с каждым утром противней заученный мертвый стих: К некоторым особенностям тонического стиха М. Кузмина. Lada Panova, Sarah Pratt (ur.): *The Many Facets of Mikhail Kuzmin: A Miscellany*. Кузмин многогранный: Сборник статей и материалов. Bloomington: Slavica. 43–57. Na spletu.
- PRETNAR, Tone, 1980: *Iz zgodovine slovenskega verznege oblikovanja do Prešerna*. Magistrska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- PRETNAR, Tone, 1997: *Iz zgodovine slovenskega verznege oblikovanja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- ШЕНГЕЛИ, Георгий Аркадьевич, 1960: *Техника стиха*. Москва: Государственное издательство художественной литературы.
- TARLINSKAJA, Marina, 1993: *Strict-Stress Meter in English Poetry*. Calgary: University of Calgary press.